

بررسی کمی و موضوعی پایان‌نامه‌های ارائه شده با موضوع فاطمه زهرا

در نهادهای آموزشی و پژوهشی ایران

معصومه لبافی مزرحه شاهی^۱

چکیده

هدف پژوهش: این مقاله درصدد است بانوی قهرمان اسلام را از دید دانشجویان و پژوهشگران مراکز آموزشی و پژوهشی ایران، که در قالب پایان‌نامه ارائه شده، معرفی نماید. **روش پژوهش:** کتابخانه‌ای به شیوه «توصیفی - تحلیلی» و برای گردآوری اطلاعات کتابشناختی پایان‌نامه‌های مرتبط با «فاطمه زهرا»، از تمام پایگاه‌های فعال زمینه اطلاع‌رسانی پایان‌نامه‌ها استفاده شده است. **یافته‌های پژوهش:** دانشگاه‌ها با حدود ۹۳ درصد (۸۳ عنوان)، پایان‌نامه‌های مقطع «ارشد» با ۹۸ درصد (۱۹۳ عنوان)، پژوهشگران زن با ۶۵/۴۸ درصد (۱۲۹ عنوان) بیشتر از مردان (۶۸ عنوان = ۳۴/۵۲ درصد)، دانشگاه‌های دولتی با ۵۵ درصد از نظر کمی در رتبه اول قرار دارند. بیشترین پژوهش‌ها بعد پیروزی انقلاب و پژوهش در مقطع دکتری (۱۳۹۷-۱۴۰۱) گزارش شده است. ملیت ۴ عنوان (۲/۰۳ درصد) از پایان‌نامه‌های مورد مطالعه غیرایرانی (مرد)، ۴ عنوان (۲/۰۳ درصد) از پایان‌نامه‌ها به زبانی غیرفارسی (زبان عربی و اردو) نگارش یافته. موضوع «شخصیت، تاثیرات، جایگاه و فضائل» فاطمه زهرا با ۴۹ عنوان (۲۵ درصد) رتبه اول دارد که عنوان ۱۷ عنوان برگرفته از منابع و دیدگاه‌های اهل سنت است. طبق نتایج شخصیت فاطمه زهرا در تقریب مذاهب و وحدت مسلمین جهان نقش کلیدی دارد و محدود کردن بحث و خطبه فدک به اختلافات مالی، ظلم مضاعف در حق فاطمه زهرا است. ترجمه پژوهش‌ها و پایان‌نامه‌های کشورهای اسلامی در مورد فاطمه زهرا به زبانهای مختلف، راه‌اندازی ویکی/ دانشنامه/ پایگاه اطلاعات

^۱ کارشناسی ارشد، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران، mlabafi8@gmail.com

سه زبانه (عربی، انگلیسی، فارسی) تحت وب برای اطلاع‌رسانی منابع اطلاعاتی پژوهشی و کتابشناسی‌های تخصصی در موضوعات مختلف زندگی و آثار حضرت فاطمه پیشنهاد شده است. **کلیدواژه‌ها:** فاطمه زهرا، پایان‌نامه، فدک، نهادهای آموزشی و پژوهشی

مقدمه

هر مکتب دارای دو جزء اساسی است: یکی اندیشه است که دارای جنبه زیربنائی است و دید و جهان‌بینی آن را نشان می‌دهد. معمولاً پیش‌فرض‌ها، مقبولات، نگرش‌ها، بینش‌های یک مکتب بر آن استوار است؛ و دیگری عمل است که در واقع نشان می‌دهد آنچه را که مکتب از نظر تئوری بیان می‌دارد به چه صورتی قابل پیاده شدن است. در واقع عمل پیوند خود را با اندیشه مکتب نشان می‌دهد (قائمی، ۱۳۸۶، ص ۱۰). لذا منطقی است که هر مکتبی برای دستیابی به اهداف خود، از روش‌های گوناگونی بهره بگیرد. مکتب حیات‌بخش اسلام نیز که منطبق با فطرت بشر است و هدفی جز تربیت و رشد و تعالی انسان ندارد، برای رسیدن به این منظور، دستورها و برنامه‌های ارزشمندی عرضه کرده است. از آنجا که یکی از مهمترین روشها در تربیت، روش الگویی است، اسلام بر این روش اهمیت زیادی داده است و قرآن کریم بخشی از آیات مبارک خود را به معرفی مردان و زنان موحد و ثابت قدمی اختصاص داده است که در شرایط گوناگون صلاحیت و شخصیت خود را بروز داده و حق محوری خویش را به اثبات رسانده‌اند. از زنان پاکدامن و عقیقی چون مریم (س)، آسیه (س)، مادر حضرت موسی (ع) و دختران شعیب که الگوی زنان در شرایط مختلف می‌باشند، تجلیل و ستایش کرده است. بیان و تکرار قصه‌ها و سرنوشت افراد در قرآن کریم برای داستان‌سرایی نیست، بلکه پافشاری در ترسیم و شناسایی انسان کامل و توصیف ویژگی‌های انسان‌های ملکوتی جهت معرفی الگوی مناسب برای بشر است تا با در پیش گرفتن راه و روش آنان طریق تکامل را پیموده و به مقصد برسند (عادلی، رمضانپور، ۱۳۹۷، ص ۹-۱۰).

از طرفی دیگر نیاز مبرم جامعه امروزی به داشتن الگو و سرمشقی که معیار و محک تشخیص سره از ناسره و صحیح از سقیم باشد، بر کسی پوشیده نیست. در زمانی که بشر در پیچ و خم زندگی روزمره با انواع مشکلات اخلاقی و تألمات روحی دست به گریبان شده و چاره دردهای خود را از لابلای مکتبها و ایسمهای بشر ساخته غربی شرقی جستجو می‌کند؛ جای بسی مباهات است که معصومین ما (س) نمونه کامل تعالی روح بشرند و در میان معصومین حضرت زهرا (س) با محدودیت عمر و با کمترین امکانات مادی زندگی و در زمانی که اسلام در سخت‌ترین دوره ظهور و بروز خود بود و بار سنگین تحولات عظیم انقلاب اسلام بر دوش پدر و شوهر آن بزرگوار سنگینی می‌کرد، توانست مسئله آموز صد مدرس شود و اسطوره ابدی کمالات انسانی گردد (سروقامت، ۱۳۸۵، ص ۶). بنابراین حیات فاطمه زهرا معرفی‌کننده شیوه عملی اسلام به صورت یک مکتب است. مکتبی که آن را وحی و هدایت عملی آن را شخص پیامبر و امیرالمومنین علی (ع) بر عهده و در تحت نظارت داشته‌اند و فاطمه (س) خود قهرمان اجرای آن مکتب است (قائمی، ۱۳۸۶، ص ۱۰). نگارندگان در این مقاله درصد هستند تا بانوی قهرمان مکتب اسلام را در حد بضاعت و توان خویش از دید دانشجویان و پژوهشگران مراکز آموزشی و پژوهشی ایران، که در قالب پایان‌نامه ارائه شده است، معرفی نمایند.

بیان مسئله

حضرت فاطمه (س) الگوی مکتب اسلام است. بانویی است که در دوران حیات کوتاهش مراحل مختلف دعوت و رسالت پیامبر را دیده و در خانه وحی رشد کرده و با شعاع وحی انس گرفته است. او در نقش‌های مختلفی که برای حیات زنان پدید می‌آید روزگار گذرانده و در هر عرصه‌ای نشان داده است که زن چگونه باید باشد (قائمی، ۱۳۸۶، ص ۱۱) او به تایید دوست و دشمن، مورد عنایت پیامبر اسلام بوده است (قائمی، ۱۳۸۶، ص

۱۲). شخصیت حضرت فاطمه زهرا (س) از چهار بعد (۱ علمی - معرفتی، ۲ فردی - اخلاقی، ۳ تربیتی - خانواده و ۴ اجتماعی - سیاسی قابل تحلیل و توجه است. در واقع این اضلاع چهارگانه شخصیت حضرت فاطمه زهرا (س) معرف مدل زندگی زن در اسلام است (اعرافی، ۱۳۹۰).

شکی نیست که ابعاد مختلف شخصیت زهرا (س) ممتاز و برجسته است، او در قله بشریت قرار دارد و کسی از او بالاتر نیست (وردی، ۱۳۸۸، ص ۱۳). زیرا زندگی کوتاه اما پر بار حضرت فاطمه زهرا (س) به عنوان یکی از حجت‌های الهی در مسیر سعادت و تربیت انسان‌ها، دارای ظرائف و نکات قابل تأملی است که در عرصه - های متفاوت زندگی جای تأمل و پژوهش است (هاشمی علی‌آبادی، ۱۳۹۳، ص ۸). گرچه تاکنون کتب فراوان و مقالات متعددی در بیان فضائل، مکارم و ابعاد ناشناخته علمی، اعتقادی، فرهنگی و سیاسی بانوی آئینه و آفتاب حضرت زهرا (س) نگاشته شده است اما همچنان زوایای پنهان و رازهای سر به مهر و ناگشوده‌ای از آن «محدث عالمه» باقی مانده که جا دارد محققان و پژوهندگان به بازگشایی آن پرداخته و بیش از پیش به تحقیق و تفحص پردازند (سلیمانی، ۱۳۸۸، ص ۱ مقدمه). لذا شناخت منابع پژوهشی مربوط به آن حضرت ضروری به نظر می‌رسد؛ زیرا حضرت زهرا (س) الگوی زنان مسلمان و جهانی است و شناخت منابع پیرامون ایشان و معرفی سبک زندگی حضرت زهرا (س) به جهان امری حیاتی و ضروری است. لذا بر پژوهشگران همواره شناخت منابع لازم بوده تا بتوانند ابتدا با منابع آشنا شوند سپس مطالب آن را برای جامعه جهانی تبیین سازند (خدایاری، حق‌وردی طاقانکی، ۱۳۹۵). در همین راستا، این پژوهش به بررسی و تحلیل کمی و موضوعی پایان‌نامه‌های ارائه شده با موضوع فاطمه زهرا (س) در نهادهای آموزشی و پژوهشی ایران پرداخته است.

پیشینه پژوهش

در زمینه فهرست کتاب‌های مربوط به حضرت زهرا (س) کتابشناسی‌های متعددی تدوین شده است. بعضی از کتاب‌ها به صورت مستقل چاپ شده، و برخی دیگر در مجلات علمی و یا در کتاب‌های مربوط به آن حضرت منتشر شده است.

چاپ/ ویرایش ششم کتاب «فاطمه (ع) درآینه کتاب» اثر انصاری زنجانی خویینی (۱۳۹۳) آخرین و کامل‌ترین کتابنامه در این زمینه است. در این کتابنامه عناوین ۳۶۱۱ کتاب مستقل چاپی و خطی به ۳۰ زبان معرفی شده است. کتاب «کتابشناسی زنان (قرن ۱ تا ۵ هجری)» اثر محمدی (۱۳۹۶) بیان می‌کند نگارش‌های باره‌زن‌اندر آثار مورخان و ادیبان قرن دوم و سوم را یجیبودهاست اما با گذر زمان بر خیاز میان رفتهاست. این کتاب در فهرستی، کسانی را که در مورد حضرت زهرا (س) کتاب نوشته‌اند و نام آنها در فهرس و تراجم به جا مانده را آورده است. نویسندگان کتاب‌های معرفی شده به خاطر گرایش مذهبی همه شیعه نیستند بلکه برخی از اهل سنت به شمار می‌آیند. برخی سایت‌های مذهبی نیز به معرفی منابع مرتبط با فاطمه زهرا (س) پرداخته‌اند. اما تاکنون منبعی مستقل و جامع (کتاب یا مقاله) درباره پایان‌نامه‌های نگارش شده در موضوع فاطمه زهرا (س) منتشر نشده است.

برای ورود به هر بحث علمی، اطلاع از تمام منابع نگارش یافته ضروری است. برای تحقق این امر گردآوری اطلاعات به صورت علمی، سازمان یافته و تحلیل و بررسی کمی و کیفی آنها، از گام‌های اولیه و اساسی است. لیکن در این قبیل فعالیت‌ها صرفاً نباید به معرفی کتاب‌ها و مقالات پرداخت بلکه سایر پژوهش‌ها، از جمله پایان‌نامه‌ها و حتی سایر منابع غیرکتابی نیز بایستی مورد توجه قرار گیرد. حوزه پژوهشی حضرت زهرا (س) نیز از این امر مستثنی نیست (خدایاری، حق‌وردی طاقانکی، ۱۳۹۵).

روش‌شناسی

این پژوهش با روش کتابخانه‌ای و به شیوه «توصیفی - تحلیلی» انجام شده است. ابزار گردآوری اطلاعات، سیاهه واری بود. برای گردآوری اطلاعات کتابشناختی پایان‌نامه‌های مرتبط با «فاطمه زهرا»، از «پایگاه کتابخانه جامعه المصطفی العالمیه»^۱، «سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران (آپک)»^۲، «پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک)»^۳، «پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه»^۴ استفاده شد. در تمامی پایگاه‌ها جستجوی واژه «فاطمه زهرا» و «حضرت فاطمه» و «حضرت زهرا» صورت گرفت. اطلاعات به دست آمده بعد از ادغام بر اساس الفبای عنوان مرتب شد.

عدم وجود بانک اطلاعات متمرکز و کامل از پایان‌نامه‌های تحصیلی حوزوی و دانشگاهی در ایران مشکل اصلی این پژوهش بود. به همین دلیل زمان زیادی برای گردآوری اطلاعات پایان‌نامه‌ها صرف شد. البته تا جایی که مقدور بود در این پژوهش سعی گردید تمام پایان‌نامه‌های مرتبط با فاطمه الزهرا (س) تا پایان فصل تابستان ۱۴۰۲ اطلاعات آنها گزارش شده، شناسایی و مطالعه شود.

یافته‌ها

---

^۱ <http://miu.ac.ir/>

^۲ OPAC

^۳ <https://www.nlai.ir>

^۴ <https://irandoc.ac.ir>

^۵ <https://ganj.irandoc.ac.ir>

در این بخش ابتدا اطلاعات توصیفی و معرفی جامعه مورد مطالعه در قالب جداول ۱ الی ۵ ارائه شده است. سپس اطلاعات و پاسخ پرسش اصلی پژوهش در جدول ۶ گزارش شده است.

جدول ۱. فراوانی پایان نامه‌های مورد مطالعه به تفکیک نهاد آموزشی، مقطع تحصیلی و جنسیت

ردیف	نوع نهاد آموزشی	مقطع تحصیلی	زن	مرد	جمع	درصد
۱	دانشگاهی	کارشناسی ارشد	۱۱۶	۶۳	۱۷۹	۹۰/۸۶
		دکتری تخصصی	-	۴	۴	۲/۰۳
۲	حوزوی	سطح ۳ = کارشناسی ارشد	۱۳	۱	۱۴	۷/۱۱
جمع						۱۰۰

داده‌های جدول شماره ۱ نشان می‌دهد:

- الف. دانشگاه‌ها با حدود ۹۳ درصد (۱۸۳ عنوان) بیشترین سهم جامعه مورد مطالعه را به خود اختصاص داده‌اند.
- ب. موضوع فاطمه زهرا در پایان نامه‌های مقطع «کارشناسی ارشد» با حدود ۹۸ درصد (۱۹۳ عنوان) بیشتر از بقیه مقاطع تحصیلی بررسی و مطالعه شده است.
- ج. پژوهشگران زن (۱۲۹ عنوان = ۶۵/۴۸ درصد) بیشتر از مردان (۶۸ عنوان = ۳۴/۵۲ درصد) به پژوهش در موضوع فاطمه زهرا پرداخته‌اند.
- د. سهم زنان هم در مراکز آموزشی دانشگاهی (۱۱۶ از ۱۸۳ عنوان = ۶۳/۳۹ درصد) و هم در مراکز آموزشی حوزوی (۱۳ از ۱۴ عنوان = ۹۲/۸۶ درصد) بیشتر از مردان است.

جدول ۲. فراوانی پایان‌نامه‌های مورد مطالعه به تفکیک نوع نهاد آموزشی

ردیف	نوع موسسه	فراوانی	
		تعداد	درصد
۱	دانشگاه دولتی	۱۰۹	۵۵/۳۳
۲	دانشگاه آزاد اسلامی	۳۵	۱۷/۷۷
۳	دانشگاه پیام نور	۷	۳/۵۵
۴	دانشگاه غیردولتی	۳۲	۱۶/۲۴
۵	حوزوی	۱۴	۷/۱۱
جمع		۱۹۷	۱۰۰

داده‌های جدول شماره ۲ نشان می‌دهد از کل پایان‌نامه‌های مورد مطالعه، دانشگاه‌های دولتی با ۵۵ درصد بیشتر از سایر نهادهای آموزشی به موضوع فاطمه زهرا (س) پرداخته‌اند. دانشگاه آزاد اسلامی و دانشگاه‌های غیردولتی به ترتیب در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

جدول ۳. فراوانی پایان‌نامه‌های مورد مطالعه بر اساس تاریخ ارائه

ردیف	سال	ارشد	دکتری	ردیف	سال	ارشد	دکتری
۱	۱۳۳۹	۱	-	۱۶	۱۳۸۸	۷	-
۲	۱۳۵۹	۱	-	۱۷	۱۳۸۹	۱۳	-

-	۶	۱۳۹۰	۱۸	-	۱	۱۳۷۱	۳
-	۱۸	۱۳۹۱	۱۹	-	۱	۱۳۷۳	۴
-	۷	۱۳۹۲	۲۰	-	۲	۱۳۷۷	۵
-	۸	۱۳۹۳	۲۱	-	۱	۱۳۷۸	۶
-	۱۰	۱۳۹۴	۲۲	-	۲	۱۳۷۹	۷
-	۱۲	۱۳۹۵	۲۳	-	۲	۱۳۸۰	۸
-	۱۲	۱۳۹۶	۲۴	-	۱	۱۳۸۱	۹
۱	۱۵	۱۳۹۷	۲۵	-	۱	۱۳۸۲	۱۰
-	۸	۱۳۹۸	۲۶	-	۳	۱۳۸۳	۱۱
-	۱۳	۱۳۹۹	۲۷	-	۵	۱۳۸۴	۱۲
۱	۱۴	۱۴۰۰	۲۸	-	۱	۱۳۸۵	۱۳
۲	۲۱	۱۴۰۱	۲۹	-	۵	۱۳۸۶	۱۴
-	۱	۱۴۰۲	۳۰	-	۳	۱۳۸۷	۱۵
۴	۱۹۳	جمع					
	۱۹۷						

داده‌های جدول شماره ۳ نشان می‌دهد جامعه مورد مطالعه در ۶۳ سال اخیر شکل گرفته است. به استثنای یک

عنوان که مربوط به سال ۱۳۳۹ است، بقیه پژوهش‌ها بعد از پیروزی انقلاب اسلامی صورت گرفته است. در طول

این مدت نیز بیشترین پژوهش (۱۸۰ عنوان = ۹۳/۴ درصد) مربوط به ۲۰ سال اخیر (۱۳۸۳ الی ۱۴۰۲) است. در طول ۲۰ سال اخیر نیز، بیشترین پژوهش به ترتیب در سال‌های ۱۴۰۱ (۲۱ عنوان = ۱۰/۶۶ درصد)، ۱۳۹۱ (۱۸ عنوان = ۹/۱۴ درصد) و ۱۳۹۷ (۱۵ عنوان = ۷/۶۱ درصد) انجام و خاتمه یافته است. پژوهش در مقطع دکتری در ۵ سال اخیر (۱۳۹۷ - ۱۴۰۱) انجام گرفته است. یادآوری می‌نماید چون بازه زمانی این مطالعه تا آخر فصل تابستان ۱۴۰۲ است لذا آمار سال ۱۴۰۲ قطعی و کامل نیست.

جدول ۴. ملیت پدیدآورندگان پایان‌نامه‌های مورد مطالعه

ردیف	ملیت	مقطع تحصیلی		فراوانی	
		کارشناسی ارشد	دکتری	تعداد	درصد
۱	ایرانی	۱۹۰	۳	۱۹۳	
۲	غیر ایرانی (مرد)	۳	۱	۴	
	جمع	۱۹۳	۴	۱۹۷	

داده‌های جدول شماره ۴ نشان می‌دهد ملیت ۴ عنوان (۲/۰۳ درصد) از پایان‌نامه‌های مورد مطالعه غیرایرانی (مرد) هستند؛ که ۳ نفر آنها فارغ‌التحصیل جامعه المصطفی و یک مورد از دانشگاه فردوسی مشهد است.

جدول ۵. فراوانی پایان‌نامه‌های مورد مطالعه به تفکیک زبانی

ردیف	نوع نهاد آموزشی	زبان اثر			جمع
		فارسی	عربی	اردو	
۱	دانشگاهی	۱۷۹	۲	۲	۱۸۳
۲	حوزوی	۱۴	-	-	۱۴
	جمع	۱۹۳	۲	۲	۱۹۷

داده‌های جدول شماره ۵ نشان می‌دهد تعداد ۴ عنوان (۲/۰۳ درصد) از پایان‌نامه‌ها به زبانی غیر از فارسی (زبان عربی و اردو) نگارشته یافته است. ضمناً پدیدآورندگان پایان‌های عربی و اردو مرد هستند که در سال‌های ۱۳۸۴، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۱ فارغ‌التحصیل شده‌اند.

جدول شماره ۶. موضوع / مولفه‌های کلیو جزئی محتوای پایان‌نامه‌های مورد مطالعه

ردیف	موضوع کلی	موضوع / مولفه‌ها / جنبه‌های جزئی (فراوانی)	جمع فراوانی
۱	ادبیات فارسی	سیمای حضرت در ادبیات [کلی] (۵)، در شعر فارسی (۴)، در شعر انقلاب اسلامی (۳)، شرح و ترجمه قصیده سیدعباس مدرسی (۱).	۱۳
۲	ادبیات عرب	در شعر معاصر عراق: به ویژه فرطوسی (۶)، شعرای کویت (۱)، اشعار عربی شعرای فارسی زبان (۱)، بررسی ادبی فاطمیات (۱)، شعر اندلسی (۱)، شاعران علوی (۱).	۱۱

۱۷	<p>اهل سنت: منابع اهل سنت (۷)، در روایات اهل سنت (۳)، از دیدگاه اهل سنت (۳)، فضائل از نگاه اهل سنت (۲)، از نگاه مورخان اهل سنت (۱)، درمنابع تفسیر یورویا اهل سنت (۱).</p>	<p>شخصیت و تاثیراتش،</p>	۳
۳۲	<p>در روایات و منابع حدیثی فریقین (۴)، در قرآن (۳)، علم و عصمت (۳)، در آثار بزرگان شیعه (۳)، الگوی ارتباطی و ارتباطات (۳)، در نگاه مستشرقان (۲)، در روایات (۲)، مظلومیت (۱)، از دیدگاه عرفان اسلامی (۱)، در دین عامیانه مردم ایران (۱)، نقد جعل فضائل حضرت در دوره صفویه (۱)، در منابع زیدیه (۱)، در حیات تمدنی مسلمانان (۱)، مقایسه با حضرت مریم (۱)، مقایسه در آثار کلینی و بخاری (۱)، کرامت انسانی حضرت از منظر آیات و روایات (۱)، احادیث ضعیف (۱)، فاطمیات (۱)، شخصیت‌شناسی حضرت فاطمه (س) در آثار علامه عسکری (۱).</p>	<p>جایگاه و فضائل</p>	
۵	<p>بلاغت گفتار زنان اهل بیت (۱)، بررسی اسالیب بلاغی سخنان (۱)، در نهج البلاغه (۱)، معارف توحیدی در کلمات حضرت زهرا (۱)، حضرت علی در آثار و روایات حضرت زهرا (۱).</p>	<p>خطبه‌ها، سخنان و کلمات</p>	۴
۳۳	<p>فدکیه: تجلی و تطبیق آیات قرآن در خطبه فدکیه (۱۳)، سبک ادبی و زبانی و هنری خطبه‌ها (۸)، ترجمه و شرح خطبه فدک (۱)، در کارکردهای شخصیت‌های اجتماعی و سیاسی (۳)، تاریخچه و سرگذشت فدک (۱)، مقایسه تطبیقی خطبه‌ها با نهج البلاغه (۱)، بررسی تحلیلی خطبه‌ی حضرت زهرا (۱) و بینامتنیت آن با قرآن</p>		

	و نهج البلاغه (۱)، بررسی ابعاد کفویت حضرت علی (ع) و حضرت فاطمه (س) در سه خطبه اول نهج البلاغه و خطبه فدکیه (۱)، رویکرد کلامی به فدک (۱)، تطبیق قواعد و احکام فقهی مناظرات حضرت در واقعه فدک (۱)، تشبیهات در خطبه فدکیه (۱).		
۵	زندگانی	از وفات پیامبر تا شهادت (۱)، در کنار پدر (۱)، آتش سوزی خانه (۱)، زندگانی: به زبان اردو (۱)، بانوان نمونه صدر اسلام (۱)، ابعاد زندگانی (۱).	۶
۶	ابعاد و سیره سیاسی و ولایی	اندیشه در ولایت و امامت (۳)، زندگانی سیاسی (۱)، بینش سیاسی (۱)، مواضع سیاسی در دفاع از ولایت (۱)، دفاع از ولایت (۱)، تبیین امنیت در اندیشه سیاسی امام علی (۱)، برهان امامت مبتنی بر فعل و قول حضرت زهرا (۱)، مقابله با جنگ نرم در سیره سیاسی حضرت زهرا (۱)، ثقلین در اندیشه (۱)، نقد شبهات سیره سیاسی حضرت زهرا در تقابل با خلفا از منظر فریقین (۱) و اصحاب سقیفه (۱)، دفاع از ولایت در خطاب به زنان مهاجر و انصار (۱)	۱۴
۷	سیره و سیمای فاطمی	سیره فردی و اجتماعی (۴) از منظر قرآن و روایات (۲)، الگوپذیری در مدیریت اقتصاد خانواده (۲)، مدیریت معنوی بر اساس ویژگی‌های حضرت زهرا (۲)، سیره‌شناسی (۱)، آموزه‌های اعتقادی و رفتاری (۱)، جنبه‌های نمایی (۱)، سیره اجتماعی در فریقین (۱)، ابعاد و مولفه‌های مهارت‌های زندگی از دیدگاه حضرت زهرا (۱)، بررسی تطبیقی در چند کتاب (۱) بصیرت فاطمی در حوزه سیره سیاسی (۱)،	۲۲

	دشمن‌شناسی در سیره فاطمی (۱) شاخصترین محورهای مفاخره حضرت علی (ع) و حضرت فاطمه (س) در حضور پیامبر اسلام (۱)، الگوپذیری در تولی و تبری (۱)، در قرآن و سنت محوری (۱)، نقش ائمه اطهار (ع) در تبیین شخصیت و سیره حضرت فاطمه (۱).		
۸	قرآن و روایات	گفتمان تفسیری و تأویلی پیرامون آیات مرتبط (۲)، آیات نازله در شأن حضرت زهرا از دیدگاه فریقین (۱)، سوره کوثر از دیدگاه فریقین (۱)، مبانی و روش تفسیری حضرت فاطمه (۱)، مفاهیم قرآنی در کلام حضرت (۱)، ویژگی‌های عباد الرحمن و تطبیق آن با شخصیت حضرت زهرا (۱)، جایگاه حضرت در حوزه دانش تفسیر (۱)، سبک زندگی قرآنی حضرت زهرا (۱)، تطبیق دیدگاه تفسیری علامه طباطبایی و فخر رازی در آیات مرتبط با حضرت زهرا (۱)، سیر تاریخی تفسیر سوره کوثر (۱)، شاخصه‌های بانوی برتر از دیدگاه قرآن با نگاهی به شخصیت زهرا (۵)، روش‌شناسی روایات تفسیری (۱)، روایات مربوط به تشابه بین شخصیت حضرت فاطمه زهرا (س) و مریم مقدس (۱).	
۹	تربیتی و اخلاقی	سیره تربیتی (۴)، فلسفه تربیتی (۳)، الگو تربیتی و مقایسه آن با مبانی فلسفی فمینیسم (۱)، اخلاق فاطمی (۲)، تاثیر داستان‌های فکری برگرفته از سیره حضرت زهرا بر اخلاق دانش‌آموزان (۱)، همسرداری (۱)،	
۱۰	ادعیه و نیایش‌های حضرت (۱)، زیارت خاصه حضرت در روز یکشنبه (۱)، تعقیبات نماز		۵

	(۱)، تسبیحات (۱)، جامعه‌شناسی پدیداری مناسک عزاداری: ختم صلوات فاطمه زهرا (۱)	نیایش	
۵	تبیین فلسفی و کلامی توحید و صفات الهی در کلام حضرت فاطمه زهرا علیها السلام (۱)، تصویر عرفانی حضرت زهرا (۱)، سیر و سلوک عرفانی در آموزه‌های ایشان (۱)، مقامات عرفانی (۱)، تبیین فلسفی و کلامی توحید و صفات الهی در کلام حضرت (۱).	فلسفی، عرفانی و کلامی	۱۱
۴	سیمای جنایی انسان از دیدگاه حضرت (۱)، اندیشه‌های فقهی حضرت زهرا (۱)، استنادات فقهی به اقوال و سیره حضرت فاطمه (س) در متون فقه امامیه (۱)، بررسی فقهی سیره فاطمی (۱).	حقوقی و فقهی	۱۲
۱۹۷		جمع	

داده‌های جدول شماره ۶ نشان می‌دهد

الف. پایان‌نامه‌های مورد مطالعه در ۱۲ موضوع کلی هستند.

در بین ۱۲ موضوع کلی، به ترتیب «شخصیت و تاثیراتش، جایگاه و فضائل» با ۴۹ عنوان (حدود ۲۵ درصد) رتبه اول دارد که عنوان ۱۷ عنوان برگرفته از آثار، منابع و دیدگاه‌های اهل سنت است؛ «خطبه‌ها، سخنان و کلمات» با ۳۸ عنوان (۱۹/۲۹ درصد) در رتبه دوم قرار دارد که ۳۳ عنوان (۱۶/۷۵ درصد) مرتبط با مسئله فدک است. موضوع‌های کلی «سیره و سیمای فاطمی» با ۲۲ عنوان (۱۱/۱۷ درصد)، «قرآن (آیات) و روایات» با ۱۸

عنوان (۹/۱۴ درصد) در رتبه سوم و چهارم قرار دارند. اگر موضوع ادبیات بدون تفکیک زبانی (فارسی و عربی) در نظر گرفته شود ادبیات با ۲۴ عنوان (۱۲/۱۸ درصد) در رتبه سوم قرار گیرد.

بحث و نتیجه‌گیری

داده‌های جدول شماره ۱ نشان داد که در بین دو نهاد آموزشی و پژوهشی دانشگاه و حوزه که متولی اصلی تحصیلات تکمیلی در ایران هستند، دانشگاه‌ها با ۹۳ درصد بیشترین نقش را داشته و سهم نهاد حوزه بسیار کمتر است. در صورتی که انتظار می‌رفت سهم نهاد حوزه، با توجه به ماموریت و اهداف اصلی‌اش، قابل توجه باشد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، برای اکثر پژوهشگران اولین اثر پژوهشی محسوب می‌شود و لذا ممکن است بسیار دقیق و وسیع و عمیق نباشد و همچنین تعداد کمتری از استادان و اعضای هیات علمی بر آن نظارت دارند. اکثر پایان‌نامه‌های ارشناسی ارشد توسط استاد راهنما، استاد مشاور و یک یا دو نفر داور نظارت و ارزیابی می‌شود، در صورتی که در پایان‌نامه‌های دکتری تعداد استادان ناظر و داور به دو برابر کارشناسی ارشد یعنی ۶ الی ۸ نفر می‌رسد و قطعاً اولین اثر پژوهشی دانشجوی نیست و لذا از عمق، گستره و دقت بالایی برخوردار است. یافته‌های جدول ۱ نشان می‌دهد فقط ۲ درصد جامعه مورد مطالعه در مقطع دکتری است. انتظار می‌رود نهادهای متولی پژوهش در مقطع دکتری اهتمام بیشتری به موضوع فاطمه زهرا داشته باشند. در هر دو نهاد دانشگاهی و حوزوی پژوهشگران زن بیشتر از مردان به پژوهش در موضوع فاطمه زهرا (س) پرداخته‌اند. با توجه به عظمت و شکوه این بانوی نمونه اسلام و همانطور که رسول خدا (ص) فرمودند: دخترم فاطمه بیشک از سرور زنان عالمیان است» لذا توجه و اهتمام بانوان پژوهشگر ایرانی به این اسوه زنان دور از انتظار نیست.

داده‌های جدول شماره ۲ نشان داد دانشگاه‌های دولتی بیشتر از سایر نهادهای آموزشی و پژوهشی به موضوع فاطمه زهرا (س) پرداخته‌اند. اهتمام دولت و دولت‌مردان به مقوله اهل بیت (ع) و تبلیغات رسانه‌های دولتی در زمینه الگوسازی برای بانوان و گسترش فرهنگ فاطمی در تمامی شئون زندگی اسلامی می‌تواند موثر باشد.

داده‌های جدول شماره ۳ نشان داد جامعه مورد مطالعه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ صورت گرفته است. در طول این مدت نیز بیشترین پژوهش مربوط به ۲۰ سال اخیر (۱۳۸۳ الی ۱۴۰۲) است که مقارن با توسعه تحصیلات تکمیلی در نهادهای دانشگاهی و حوزوی است.

داده‌های جدول شماره ۴ نشان داد فقط ۲ درصد ملیت پدیدآورندگان پایان‌نامه‌های مورد مطالعه دانشجویان غیر ایرانی جامعه المصطفی هستند که با اهداف اصلی جامعه المصطفی که آموزش دانشجویان غیرایرانی است، همخوانی دارد. انتظار می‌رود برای تبیین و معرفی شخصیت تأییدکننده و بانوی نمونه مکتب اسلام در اکثر دانشگاه‌های بزرگ و مهم ایران که دانشجوی خارجی/ غیرایرانی پذیرش دارند، اهتمام جدی‌تری صورت بگیرد.

نوری (۱۳۸۴) معتقد است: گرایش‌های نویسندگانیکهدر باره حضرت زهرا(ع) قلمزده‌اند، اهمیت پیگیری و بررسی دارد؛ زیرا در بین آنها از مذاهب مختلف اسلامی و ادیان غیراسلامی به چشم می‌خورد. همچنین غیر از گرایش دینی و مذهبی، هر کدام از نویسندگان ایده و هدفی را دنبال کرده‌اند.

داده‌های جدول شماره ۵ نشان داد فقط ۲ درصد پایان‌نامه‌ها به زبانی غیر از فارسی (زبان عربی و اردو) نگارش یافته است. با توجه به اینکه حضرت فاطمه زهرا (۳) جایگاه ویژه و ممتازی در جهان اسلام و سایر ادیان الهی دارد که در ادامه نیز به آن اشاره شده است، انتظار می‌رود حداقل چکیده پایان‌نامه‌ها به زبان‌های بین‌المللی

ترجمه و منتشر شود. طبق بررسی نوری (۱۳۸۴) تالیفات مستقل درباره حضرت زهرا(ع) تاکنون به ۲۷ زبان دنیا گزارش شده اما بیشتر کتابها به زبانهای فارسی، عربی و اردو هستند.

داده‌های جدول شماره ۶ نشان داد حضرت فاطمه زهرا (س) و آثار و جایگاهش در ۱۲ جنبه (موضوع یا مولفه کلی) مورد بررسی قرار گرفته است. اولویت اول با ۲۵ درصد به «شخصیت و تاثیراتش، جایگاه و فضائل» اختصاص دارد که نشان می‌دهد شخصیت تأثیرگذاری در بین مسلمانان (شیعه و سنی) دارد، زیرا ۱۷ عنوان (از ۴۹ عنوان) برگرفته از آثار، منابع و دیدگاه‌های اهل سنت است. غیر از ردیف ۳ جدول ۶، در ۷ عنوان از سایر موضوعها نیز از دیدگاه فریقین بررسی‌هایی صورت گرفته است؛ لذا حضرت فاطمه زهرا (س) در تقریب مذاهب و وحدت مسلمین جهان نقش کلیدی دارد، البته مستشرقان و سایر ادیان و مذاهب (زیدیه و مسیحیت) نیز در مورد حضرت زهرا (س) پژوهش‌هایی انجام داده‌اند که نشانگر جایگاه این بانوی نمونه و ممتاز بشریت است. از نظر فراوانی موضوع فدک در اولویت بعدی قرار دارد. محدود کرد بحث و خطبه فدک به اختلافات مالی، ظلم مضاعف در حق فاطمه زهرا (س) است. باباکریمی (۱۳۸۳) بیان می‌کند: این خطبه بیانگر بینش عمیق فکری و اجتماعی فاطمه زهرا است که از جنبه‌های گوناگون ادبی، اجتماعی، سیاسی، بلاغت و زبان‌شناسی مورد تحلیل و نقد قرار گرفته است. همچنین منشأ آگاهی‌های حضرت زهرا (س) وحی الهی است. رجبی (۱۴۰۰) نیز معتقد است: اهمیت خطبه‌های اهل بیت(ع) به‌ویژه حضرت زهرا(س) و حضرت زینب(س) به عنوان الگوهای کامل انسانی در کالبد مونث‌وپی‌بردن هر چه بهتر به مضامین آن‌ها بسیار حایز اهمیت و حاویدرونمایه‌های ادبی، قرآنی و ستایشی است.

شخصیت و سیمای حضرت زهرا (س) در ادبیات نظم و نثر فارسی و عربی ایران، عراق و کویت (بدون تفکیک زبانی) در اولویت سوم قرار دارد. بررسی روانشناسی نشان داده است ادبیات به ویژه ادبیات منظوم و حماسی تأثیر و مخاطبان زیادی دارد.

از اینرو در زمینه کارهای پژوهشی لزوم توجه و ترجمه پژوهش‌ها و پایان‌نامه‌های سایر کشورهای اسلامی در مورد فاطمه زهرا (س) به زبانهای مختلف برای استفاده عموم پیشنهاد اول پدیدآورندگان این نوشتار است. پیشنهاد دوم راه‌اندازی ویکی / دانشنامه / پایگاه اطلاعات سه زبانه (عربی، انگلیسی و فارسی) تحت وب برای اطلاع‌رسانی کلیه منابع اطلاعاتی پژوهشی است. پیشنهاد سوم تهیه کتابشناسی‌های تخصصی در موضوعات مختلف زندگی و آثار پربار حضرت فاطمه است. جلوگیری از پژوهش‌های تکراری، شناسایی خلاءها و کمبودهای پژوهشی، تبادل اطلاعات، شناسایی پژوهشگران متخصص موضوعی، نمایاندن علمی در سطح بین‌المللی، ارتباطات علمی، انجام کارهای عمیق و دقیق علمی و ... بخشی از مزایای متعدد عملیاتی شدن این پیشنهادها است.

منابع:

- اعرافی، علیرضا (۳ خرداد ۱۳۹۰). رابطه حضرت زهرا(س) با امیرالمؤمنین / تأثیر شخصیت مادر در تربیت فرزندان. بازیابی شده در ۲۷ مهر ۱۴۰۲، در: <https://www.mehrnews.com/news/1319080/...>
- انصاری زنجانی خویی، اسماعیل (۱۳۹۳). کتاب فاطمه (ع) در آئینه کتاب. ویراستاری و تنظیم محمد انصاری زنجانی خویی [چاپ/ویرایش ۶]. قم: دلیل ما.
- بابا کریمی، عذراء (۱۳۸۳). «بینش سیاسی حضرت زهرا (س)». بانوان شیعه، ش ۲، زمستان، ص ۱۸۱ - ۲۰۰.

- خدایاری، جلال؛ حق‌وردی طاقانکی، مریم (۱۳۹۵). سبک زندگی فاطمه الزهراء (س): روش‌ها و منش‌ها (ج ۱). قم: شلمچه.
- رجبی، راضیه (۱۴۰۰). مقایسه درون‌مایه‌های خطبه‌های حضرت زهرا (س) و حضرت زینب (س). پایان‌نامه کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی. تهران: دانشگاه شاهد.
- سرو قامت، حسین (۱۳۸۵). بانوی آب و آفتاب. تهران: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، پژوهشگاه فرهنگ و معارف، دفتر نشر معارف.
- سلیمانی، غلامرضا (۱۳۸۸). در مقدمه: مجموعه مقالات کنگره حضرت فاطمه زهرا (س) و انسان معاصر. اصفهان: کانون پژوهش، ۱۳۸۸.
- عادل، محمدرضا؛ رمضانپور، محمد (۱۳۹۷). الکتوریه جلد اول: آ-ب: معرفی کتب موجود در کتابخانه آستان قدس رضوی با موضوع فاطمه زهرا (س) با نظم الفبایی. مشهد: نسیم آفتاب، ۱۳۹۷، ص ۹-۱۰.
- قائمی، علی (۱۳۸۶). فاطمه (علیها سلام) برترین بانوی اسلام. قم: هجرت.
- محمدی، فاطمه (۱۳۹۶). کتاب‌شناسی زنان (قرن ۱ تا ۵ هجری). تهران: بیکراندانش.
- نوری، محمد (۱۳۸۴). فاطمیات. خیمه، ش ۱۷ و ۱۸، خرداد و تیر.
- وردی، مینا (۱۳۸۸). کوثر طه: چکیده مقالات برگزیده همایش کشور فاطمه شناسی. تهران: وزارت آموزش و پرورش، معاونت پرورشی، موسسه فرهنگی منادی تربیت.
- هاشمی علی‌آبادی، سیداحمد (۱۳۹۳). «تعلیم و تربیت (فرزندپروری) در سبک زندگی حضرت زهراء سلام الله علیها». در: همایش کشوری سبک زندگی حضرت زهرا(س). قم: جام جوان.

**Quantitative and thematic review of theses presented on the subject of
Fatemeh Zahra (S)
in educational and research institutions of Iran**

Abstract

This article tries to introduce the female hero of Islam from the perspective of students and researchers of Iran's educational and research centers, presented in the form of a thesis and researches. The research was carried out with a "descriptive- analytical" library method, and to collect bibliographic information of theses related to "Fateme Zahra" (S), all the active databases in the field of providing theses information were used. The research findings showed that universities with about 93% (183 titles), MSc. theses with 98 percent (193 titles), female researchers with 65.48 percent (129 titles) more than men (68 titles = 34.52 percent), public universities with 55 percent ranked first quantitatively. have. Most of the researches have been reported after the victory of the revolution and the researches at the doctoral level in the last 5 years (2001-2017). Nationality 4 titles (2.03 percent) of theses studied are non- Iranian (male), 4 titles (2.03 percent) of theses are written in a non- Persian language (Arabic and Urdu). The subject of "character, influences, position and virtues" of Fatemeh Zahra (S) ranks first with 49 titles (about 25 percent), of which 17 titles are taken from Sunni sources and perspectives. According to the results, Fatemeh Zahra's personality plays a key role in the convergence of religions and the unity of the world's Muslims. And limiting Fadak's discussion and sermon to financial disputes is a double injustice to Fatima Zahra (S). Translation of researches and theses of Islamic countries about Fatima Zahra into different languages, launching a wiki/ encyclopedia/

database in three languages (Arabic, English, Farsi) on the web to provide information on research information sources and specialized bibliographies on various topics of the life and works of Hazrat Fatima (S), is suggested. Is.

Keywords: Fatemeh Zahra (S), thesis, Fadak, educational and research institutions, The Prophet's Family

